

PRILAGOĐAVANJE NEVJESTE ŽIVOTU U ZADRUZI U HRVATSKIM SELIMA NA MURI

Na prošlom simpoziju „Ethnographica Pannonica“ prikazala sam u kratkim crtama povijest i materijalnu kulturu županije Zala, odnosno govorila sam i o malim grupama Hrvata na Muri.

Iz crkvenih matrikula spomenutoga kraja (od 1770. g.) jasno možemo ustanoviti da je stanovništvo tih nekoliko sela bilo naglašeno endogamno: uvijek su se ženili među sobom, a to znači da su bračne drugove birali iz istoga sela ili župe. Kao dokaz ovoj tvrdnji služi ženidbena statistika iz sela Tótszentmárton (Sumarton) i njegove četiri zajednice. Osnova su statistike crkvene i općinske matrikule župe Tótszentmárton i njezinih zajednica, i to od 1771–1781. g., 1829–1838. g., 1896–1900. g. gdje je rodno mjesto nevjeste uvijek osnova dijagrama.

Spomena je vrijedna pojava da su mladoženje rijetko kada bili stranci a i tada su to bili mladići iz susjednih mađarskih i hrvatskih sela. Rijetko su bili zemljoradnici ili službenici iz udaljenijih krajeva. Nije bio čest slučaj da i nevjesta bude iz udaljenih krajeva. Naravno da se u tim slučajevima podrijetlo mladoženje bilježilo u matrikulu.

Između 1896. i 1900. takvi su slučajevi bili znatno češći. Ali ne treba se zavaravati; i u takvim slučajevima došljaci su bili većinom gospodski službenici, zemljoradnici ili zanatlije.

Poslije ovog kratkog, ali važnog povijesnog pregleda posvetit ću se naznačenoj temi.

Za momka su roditelji uvijek birali buduću ženu, po mogućnosti boljeg ili bar istog materijalnog stanja. Osim toga, bilo je važno da bude vrijedna, poletna, spretna i zdrava. Da bi to mogle dokazati, djevojke su bose trčale po jaku mrazu do bunara po vodu. Kod siromašnih je bilo najvažnije zdravlje, marljivost i spretnost. Ljepota nije igrala nikakvu ulogu.

Ovdje se neću baviti svadbenim ceremonijama stare tradicije, već želim samo spomenuti lijepu uspomenu na hrvatsku svadbu: postavljanje „Ceres“-drva. U toj ceremoniji obitelj mladoženje se trudila da okljaštri granje na drvu dok ih je obitelj nevjeste pokušavala u tome spriječiti. Poslije svadbene svečanosti svekrva dočekuje snahu na ulazu u kuću nudeći joj vino i svježi kruh. Mlada to prima i stavlja na stol u sobi. Zatim svekrva zagrlj i poljubi snahu, za njom svekar pa redom svi ostali članovi obitelji. Otada mlada naziva muževe roditelje ocem i majkom. Ostale žene u obitelji uglavnom su novu nevjestu primale ljubazno, jer će s njom dijeliti sudbinu, a i zato što su se nadale da će ona preuzeti manje vrijedne poslove.

Tek tjedan dana poslije svadbe smjela je mlada posjetiti roditeljsku kuću. Naravno da joj je muž bio pratnja. Roditelji su im nudili kolače, savijače i vino. Mladi par se, međutim, morao žuriti kući da nahrani stoku i pokaže kako vješto obavlja posao u staji. Nedjeljna popodneva pripadala su mladoj nevjesti.

Od svoje kuće mlada žena nije ništa dobivala sve do poroda prvoga djeteta. Tada bi njezina majka koji put donijela nekoliko komada kolača za dijete. Novčano ili odjećom pomagale su djetetu samo vrlo imućne obitelji.

Ako je mlada čeznula za kućom i otrčala svojima prije nego prođe tjedan dana, onda bi se smatralo da se ide kući potužiti. To bi bila sramota za obje obitelji.

Oko 1880. g. u našem se kraju miraz kćerke poljoprivrednika, s prosječnim imanjem od 3 do 5 jutara, sastojao od slijedećeg: škrinje, ukrašene „tulipanima“, s vlastitom odjećom i s najmanje jednom košuljom i gaćama za muža; s posteljinom i stolnjacima. Donosila je i osobni alat za rad: kolovrat, motiku, srp, ponekad i klupu i dasku za pranje rublja. Godine 1900. škrinju je zamijenila komoda, a bogatije su djevojke imale još i preslicu, eventualno i dvije stolice, a ponekad čak i krevet. Ormar s dvostrukim vratima pojavio se tek oko 1920. g.

Mladinu škrinju, odnosno komodu, postavljali bi uvijek na vidno mjesto u sobi, između dvaju prozora. Škrinja koja se već otprije tamo nalazila, a pripadala je ženi koja je prije došla u kuću ili domaćici, bivala je postavljena uglavnom nasuprot ulazu. Nevjestina škrinja stajala je gotovo uvijek u blizini njezina kreveta i nitko je osim nje nije smio otvarati.

Svaki seljak, pa i onaj koji je imao mnogo djece, nastojao je da dade u nasljedstvo kao majčin dio i kao miraz mali vinograd ili junicu. Dohodak od toga pripadao je u većini slučajeva mladom bračnom paru.

Zanimljivo je da ni bogata djevojka kad se udala nije u muževljevoj kući uživala veći ugled. Morala je slušati gazdaricu ili drugu ženu isto kao i siromašna. Jasno je da je i sebi i djeci mogla priuštiti od vlastitog imetka bolju odjeću nego siromašne žene.

Mlada žena – kako se spominje – nije kroz sedam godina ni od koga dobivala odjeće; toliko su joj, naime, morale trajati stvari koje je donijela. Poslije tog vremena odjeću joj je kupovala svekrva. Međutim, nije bio rijedak slučaj da se samo pričalo o sedam godina. Svečana odjeća trajala je gotovo cijeli život, ali svagdašnja se haljina brzo uništila a ni jedna svekrva nije željela gledati snahu u dronjcima.

Već od roditeljske kuće bila je djevojka odgojena da bude poslušna. Ako svekrva nije imala naročito nezgodnu narav, mogla se nevjesta brzo prilagoditi običajima u novoj obitelji. Znala je da ne postoji alternativa: samo poslušnost i poštenje.

Prvoga jutra poslije svadbe nevjesta bi odmah pristupila i svojem prvom zadatku: pospremanju miraza i pranju suda koje je bilo posuđeno za svadbu a sada ga je valjalo vratiti. Dobra svekrva hvalila ju je ako bi tu dužnost izvršila brzo i bez pogreške.

Njezini prvi poslovi bili su: loženje peći i pometanje dvorišta. Od uzbuđenja i straha da bi mogla zaspati mlada je bila često pola noći budna, jer bi bila velika sramota kad bi svekrva ustala prije nje i naložila vatru – sigurno bi joj prigovorila.

Nakon tih poslova pomagala bi svekrvi u kući. Mijesila bi tijesto za kruh, gulila krumpire, itd. Njezina je dužnost bila i da ide po vodu na bunar, da pere suđe, hrani perad, itd. Napoj za svinje priređivala bi obično svekrva, a pomije je morala iznositi nevjesta. Njezin zadatak u staji bio je muženje krava i stavljanje stelje. Ako muškaraca nije bilo kod kuće, morala je sve poslove u staji sama obavljati. I u vrtu je radila prema naređenjima svekrve.

Ako je u zadruzi živjelo više obitelji, uvijek je najstarija žena nosila perad i mliječne proizvode na prodaju u Kanjižu. Gospodarica obično nije išla na tržnicu, ali kod pripremanja proizvoda za prodaju imala je glavnu riječ i vrlo često sama raspoređivala stvari. Kad se mlada vraćala s tržnice, morala je polagati račun do zadnjeg groša.

Na najvišoj ljestvici obiteljske hijerarhije – negdje još i četrdesetih godina ovoga stoljeća – nalazio se gospodar, koji nije napuštao zemlju, a time i moć, iz ruku. Navečer bi sam naređivao što tko mora sutradan raditi. Što je bila veća imovina i brojnija družina, to je gospodar morao više paziti na organizaciju i podjelu poslova. Kod većih posjeda razvila se vrlo razgranata privredna djelatnost jer se uzgajalo mnogo. Jedan od sinova uvijek se brinuo o transportu ili je za plaću orao, drljao, odvezio drvo i plodove seljacima koji nisu imali tegleću stoku. Brinuo se i za radnu snagu na gospodarstvu. Izneseni podaci pokazuju da je posao nevjeste bio uvjetovan financijskom situacijom nove obitelji.

Kod poljoprivrednih proletera (seljaka bezemljaša) rijetko je postojala zadružna obitelj. Obično su roditelji živjeli samo s jednim svojim oženjenim djetetom. Mladi ljudi su šestomjesečnim sezonskim radom („sommásmunka“) zarađivali kruh za cijelu obitelj. Dok je svekrva kuhala, obrađivala vrt, uzgajala stoku i brinula o djeci, gazda je orao i radio kao nadničar; odlazio je i u sječu|drva da bi povećao prihode. U takvim

siromašnim, ali marljivim, obiteljima snaha je morala svaki svoj prihod, bilo nadnicu ili utržak od prodanih proizvoda i plodina, npr. gljiva, predati u obiteljsku blagajnu.

I djeca su u takvim obiteljima imala teži život. Kada bi pošla u školu i njihova majka zatražila od svekrve novac da kupi odjeću i cipele, vrlo je često dobivala odgovor: „To dijete nisam ja stvorila, nemamo dovoljno novaca...“.

Ako je snaha imala tako škrtu svekrvu, nastojala je potajno nešto zaraditi kao nadničarka ili na neki drugi način doći do novca. Taj novac nosila je u vrećici oko vrata ili bi ga skrivala u škrinju, sve dok mladi par ne bi uspio preseliti u neki iznajmljeni stan. Događalo se da mladi bračni par počne novi život samo s najnužnijim posuđem – koje je dobivao od mladine majke, a da u sobi osim škrinje ima samo običan krevet, što ga je muž sam izradio, stol i nekoliko stolica.

Imućniji su živjeli u velikoj obiteljskoj zadrugi. Ponekad su na okupu živjele istodobno čak i četiri generacije. Bilo je slučajeva da su tri mlade snahe istovremeno živjele pod istim krovom. Na tim većim posjedima najmlađa od njih bila je neposredno podređena gazdarici. Pomagala joj je pri kuhanju i drugim kućnim poslovima. Sve su mlade žene bile ovisne o gazdarici, jer je u sporazumu s njom gospodar zadruge raspoređivao poljoprivredne a i sve druge poslove.

Stari su se dogovarali o tome koji posebni prihod mladi mogu zadržati za sebe, npr. od nadnice, zarade od vinograda, od prodaje mliječnih proizvoda ili od sabiranja plodova. Dobra svekrva poklanjala bi snahi, tu i tamo, dvije do tri guske, koje je ova točila i prodavala. Rijetko je muž ženi davao dio svog džeparca, pogotovo kad je znao da se spremna na tržnicu ili proštenje.

Najvažnije okupljanje obitelji bilo je za stolom. Muškarci su za jelom sjedali na ugaonu klupu: u sam ugao stari gazda, desno i lijevo od njega sjedili su sinovi a kraj sinova njihove žene. Oko 1850. g. žene nisu smjele sjesti za stol nego su morale stajati pokraj muža. Jele su stojeći, tako da su jelo zahvaćale žlicom iz velike zajedničke zdjele. Najprije je grabio gazda, onda po redu sinovi a zatim tek žene i to po redu kako su se udavale. Budući da je zdjela bila dosta daleko, u sredini stola, držale su drugom rukom komadić kruha ispod žlice da jelo kapne na kruh. Dvadesetih godina ovoga stoljeća već je svatko imao vlastitu glinenu zdjelu. Gazdarica nije nikada sjedala za stol jer je kuhala i posluživala članove obitelji. Taj se običaj zadržao gotovo do danas. Samo ako je bila već jako stara zauzimala je mjesto do gazde.

Prije jela mlada je prostirala stol, donosila vodu za piće i posluživala ili pazila na djecu.

Ako svekrva nije trpjela snahu često ju je za vrijeme jela zapostavljala. Dok bi drugi još jeli iz zajedničke zdjele, ona je ostajala gladna, jer bi je svekrva namjerno slala po vodu. Naime, kad bi gazda svršio sa jelom i ustao od stola morali su to učiniti i svi ostali, ali je i zdjela već bivala praznom.

Ako je svekrva bila već jako slaba, naučila bi kuhati ženu najstarijeg sina, ali dok god je mogla stajati na nogama ona je sama začinjala jelo. Nerado je predavala kuhaču. Poslije njezine smrti gazdaricom je postajala žena najstarijeg sina i ona je upravljala – ponekad i od sebe starijima – ženama u obitelji.

Posao oko rublja također su obavljale žene. Neke dječje stvari prale su čak i svakodnevno, dok se platno iskuhavalu samo jednom mjesečno, a ponekad čak samo jedanput u tri mjeseca. To je ovisilo o veličini obitelji i o količini rublja. Svekrva nije sudjelovala u tom poslu, ona je samo naređivala i kuhala za tu priliku obilan ručak.

U ondašnjim, relativno malim, seoskim kućama bilo je uvijek problema sa spavanjem. U sobi su se nalazila najviše tri kreveta i jedan drveni ležaj („kerbet“) koji se izvlačio a nalazio se ispod kreveta. U jednom krevetu spavao je gazda sa ženom, u drugom, a koji put i u trećem, mlade žene s muževima ili djecom. Djeca su najčešće spavala na ležajima ili na klupama, a ako je bilo nužno i po dvoje zajedno.

Mladi parovi koji još nisu imali djece spavali su u staji u jednom krevetu a neoženjeni momci u sjeniku ili u drugoj staji. Starl ljudi rado su se prisjećali vremena kad su spavali u staji, jer su tada bili sami.

Ako bi se mlada žena teško razboljela, muž bi je vodio liječniku ili, ako je bila trudna, zvao bi primalju. Ako se nije mogla oporaviti i ako još nije imala djece, išla bi

kući k majci koja ju je njegovala. Katkada bi i žena koja je već imala dijete, odlazila majci ali u tom bi slučaju dijete ostajalo kod svekrve. Ukoliko bi žena bez djece umrla, sahranjivali su je njezini roditelji, a obitelj muža vraćala bi miraz.

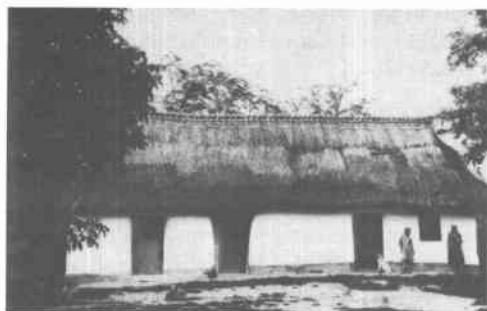
Mlada nevjesta stjecala bi ugled tek onda kad bi ostala gravidna. Ali ni tada nije bila pošteđena od poslova. Prednost je imala samo u jednome – svaka njezina želja, koja se odnosila na jelo, voće ili sl. bila bi ispunjena. Činilo se to u strahu da dijete ne bi došlo na svijet s madežom. Sve dnevne poslove morala je obavljati kao i prije: išla je u polje, hranila stoku, prala rublje u ledenoj vodi, itd.

Mladaj trudnoj ženi pripisivali su – kao i svuda u Mađarskoj – čarobnu moć s obzirom na plodnost. Na primjer: prvi plod sa stabla jabuke morala bi pojesti ona da bi drvo dobro rodilo; morala je sijati konoplju da bi žetva bila dobra. Kad bi se primaklo vrijeme poroda, mladi je bračni par kupovao krevet na sajmu. Ako za to nije bilo mogućnosti, onda ga je muž izradio sam: i krevet i kolijevku. Kojiput bi im i sama svekrva poklonila već rabljeni krevet i kolijevku. Opremu za dijete: jastuk za povijanje, košuljice, kapice i sl. roditelja je dobivala od svoje majke. Pelene su žene krojile od staroga platna i starih suknji.

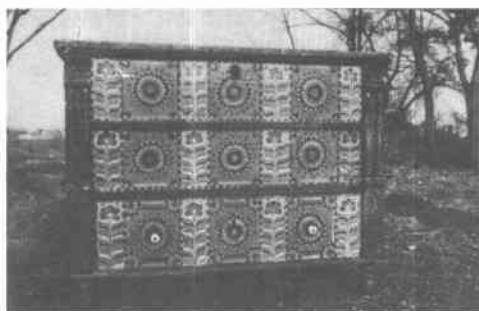
Poslije poroda primalja je njegovala i majku i dijete. Za to je vrijeme i svekrva pokazivala izrazitu brigu za roditelju. Još oko 1920. g. mnoge su mlade žene umirale od porođajne groznice. U takvim bi slučajevima nastajala velika tuga u obitelji, jer osim brige oko djeteta, obitelj je, kao privredna jedinica, smrću žene gubila vrijednu radnu snagu. Obitelj su pogađali i troškovi sahrane. Odmah poslije poroda svekrva bi zaklala kokoš i skuhala juhu. Dok mlada majka ne bi potpuno ojačala, svekrva ju je hranila krepkim jelom da bi joj snaha imala dovoljno mlijeka. Čak onda kad je mladi bračni par živio odvojeno, majka je to isto radila.

Bez obzira je li svekrva bila u kući ili ne, majka mlade snahe i kuma donosile bi nakon poroda roditelji „krsnu gozbu“ („paszita“). Ta se „gozba“ sastojala od juhe, kuhanog kokošjeg mesa, savijače, kolača, vina i rakije.

-
-
- ① U ovoj kući su živjele zajedno četiri generacije (kuća je bila izgrađena 1870. s kuhinjom – sušionicom; zidovi su posve zatvoreni).
Petrivente, Rákóczi, str. 10. Foto: E. Kerecsényi 1960.
 - ② Škrinja, „sublak“, „lajca“ iz godine 1914.
Mlinarce. Foto: E. Kerecsényi, T. Berentés, 1980.
Thry György Múzeum, Nagykanizsa, broj inventara: 79.30.1.
 - ③ Vjenčana fotografija Vince Lukácsa i Katalin Járnecz iz godine 1949. Na glavi nevjeste nalazi se „venca“ i „svita“. Na šesiru mladoženje je „cimera“. Na kaputu je „pantlek“. Reprodukcion, fotografija: E. Kerecsényi 1965.
 - ④ I ova ugaona klupa bila je svjedokom života velike obitelji. Nalazi se u kuhinji. Serdahelj, fotografija: E. Kerecsényi, T. Berentés, 1979.
 - ⑤ Posude za mast bile su u rukama najstarijih žena.
Fotografija: E. Kerecsényi, 1973.
 - ⑥ Postavljanje „Ceres-drva“.
Mlinarce, fotografija: E. Kerecsényi, T. Berentés, 1979.
 - ⑦ Gozbena košara prilikom krstitaka.
Sumarton, fotografija: E. Kerecsényi, T. Berentés, 1979.
TGYM: 78.103.1.

①

②

③

④

⑥

⑤

⑦

Ako rodilja nije imala roditelja, krsnu gozbu su joj donosili braća i sestre, pa i susjedi, a uvijek tako obilno da se cijela obitelj mogla najesti. Kod prikupljanja podataka čak ni stariji se kuzinari nisu mogli sjetiti ni jednog slučaja da bi mlada majka morala sama kuhati u vrijeme babinja.

Poslije tjedan dana, kad bi mlada majka već ojačala, izostala bi primalja a njegu bi preuzela svekrva ili neka od mlađih žena u obitelji.

Dijete su obično krstili tri dana poslije poroda. Kuma i svekrva donijele bi dijete u crkvu. Ukoliko je novorođenče bilo slabo, krstili bi ga već prvoga ili drugog dana. Osim te brige za dušu, neka posebna pažnja nije posvećivana njezi novorođenčeta. Valja reći da je smrtnost dojenčadi u tom kraju bila vrlo velika. Ako bi novorođenče umrlo, majka mu je svojim mlijekom poprskala lice vjerujući da će tim činom spriječiti da joj dijete ne bude gladno na drugome svijetu. Ako je mlada žena imala puno mlijeka, dojila je i stariju djecu ili djecu drugih žena. Nije bila rijetkost da su žene dojile i djecu od dvije i tri godine starosti.

Rodilja se obično oporavila poslije tri tjedna i tada bi uslijedio njezin svečani odlazak u crkvu. Do tada su je smatrali „nečistom“ pa nije smjela napuštati kuću, pri- gotavljati kruh, kiseliti kupus, itd.

Po povratku iz crkve morala se potruditi da sve bude što prije po starome. Poslije šest tjedana radila je već kao da se ništa nije dogodilo. Ipak dok dojenče, osim majčina mlijeka, ništa drugo nije moglo jesti, ona je ostajala u kući ali je morala doći i drugu djecu čije su majke radile na polju.

Muškarci su se malo brinuli za djecu. Stari bi im gazda davao kojiput voća, a ba- ka suhe šljive i kolače.

Siromašni seljaci privikavali su svoju djecu već od četvrte, pete godine života na rad. Mališani su čuvali guske, svinje a poslije i krave, ili su čistili korov na poljima za- sadenim kukuruzom, gdje su njihove majke kopale. Zajedno s majkama tražili su glij- ve, brali šumske jagode i kestenje.

Majčinstvo je zblizavalo mlade žene. Suosjećale su jedne s drugima, jer su im i brige bile zajedničke. Pomagale su se u nastojanju da svoju užu obitelj materijalno ojačaju. Svaka je željela da postane vlastitom gazdaricom, da sama odlučuje o kupovi- ni odjeće za svoju djecu, itd. Mnoge od njih štedjele su godinama za vlastitu kuću.

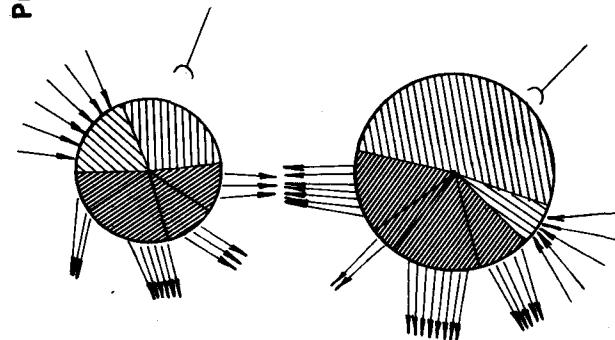
Za nekoliko godina mlada bi se žena prilagodila životu u novoj sredini, pa je svo- jom marljivošću i spretnošću stjecala poštovanje a nerijetko čak i ljubav ostalih člano- va obitelji.

Mlade su žene zajedno odlazile na godišnji sajam, na nedjeljne mise, na svadbe, a u pokladnoj bi se noći zajedno maskirale. Ako bi se ponekad i posvađale, brzo bi se mirile. Ukoliko je netko od ukućana ili susjeda uvrijedio mladu ženu, za nju bi se zau- zeo muž i štitio je.

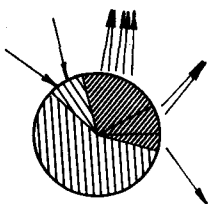
Ako bi muž mlade žene umro, njegova bi obitelj nastojala da ju zajedno s djete- tom zadrži. Ako je u kući živio neoženjeni šurjak ili neki udovac, pokušali bi ju za nje- ga udati.

Gore opisani tradicijski model obitelji počeo se postupno gubiti poslije prvoga svjetskog rata. Pedesetih godina bio je već potpuno zastario. Poslije tog razdoblja usli- jedila je vrlo brzo promjena strukture seljačkoga društva. U početku samo muškarci, a poslije postupno i žene, zapošljavaju se kao radnici ali istodobno ostaju i nadalje u svojim kućama. Samostalna zarada pridonosi i osjećaju sve veće samostalnosti u obi- telji. Međutim, još i danas ima dosta mladih bračnih parova koji žive zajedno s rodite- ljima, a ponekad čak i s djedovima. Svekrva i snaha više ne žive u zavisnosti, nego se zajedničkim razumijevanjem pomažu u ekonomskom, ali i društvenom smislu. Ukoli- ko ne dođe do takvog odnosa, tj. do uzajamnog poštovanja, mladi ljudi nastoje da se što prije osamostale i odvoje.

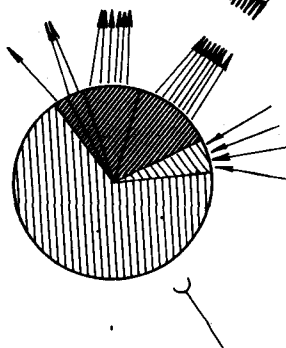
SEMJÉNHÁZA
Pustara

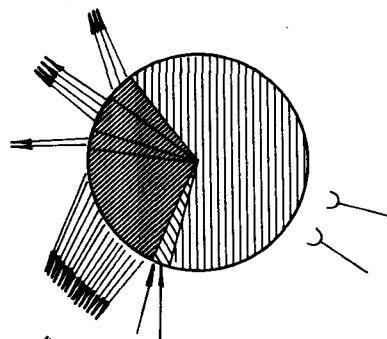
PETRIVENTE
Petriba

TÓTSZENTMÁRTON
Sumarton

TÓTSZERDAHELY
Serdahely

MOLNÁRI
Mlinarce

Objašnjenje znakova:

Oboje mladenaca potječe iz istog mjesta

Ženik potječe iz nekog drugog mjesta župe

Ženik potječe iz tuđine

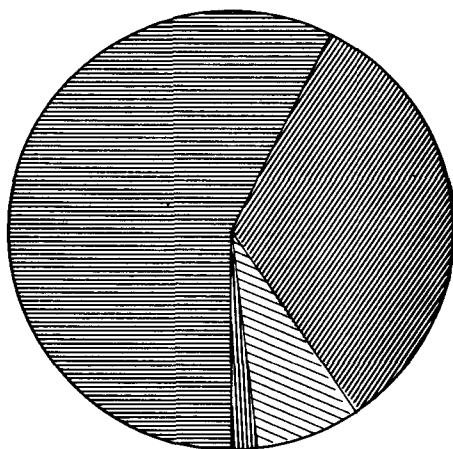
Jedan od ženika potječe iz tuđine

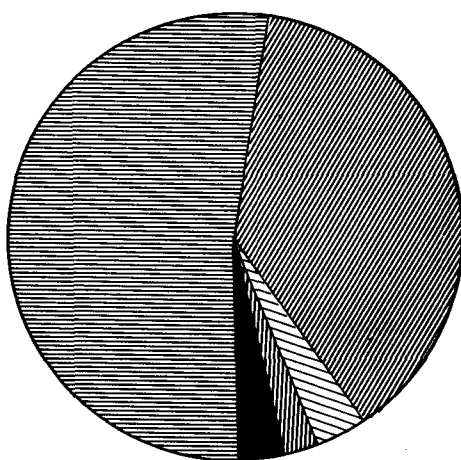
Jedna od nevjesta potječe iz tuđine

ŽENIDBENI ODNOSI STANOVNIŠTVA TÓTSZENTMÁRTON I OKOLICE

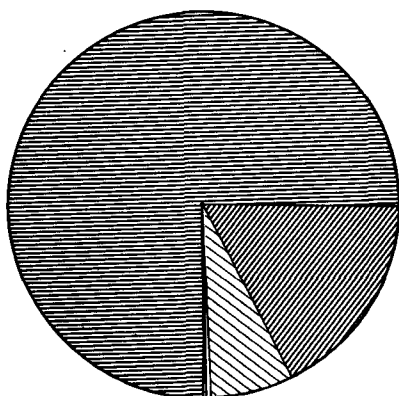
1772 – 1781

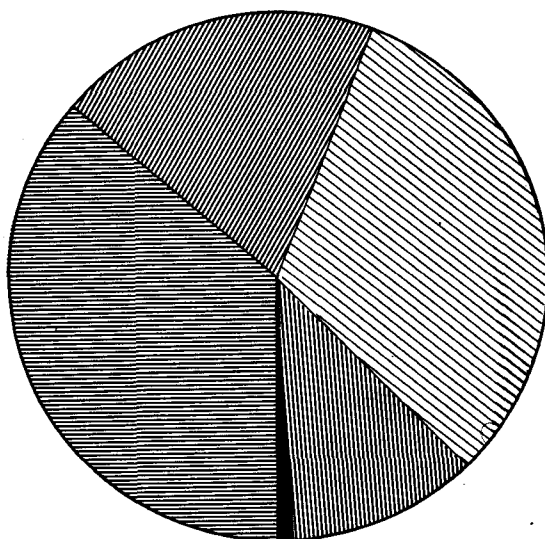
1829 – 1838

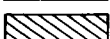

1896 – 1900

1971 – 1979

Objašnjenje znakova:

- Oboje mladenaca potječe iz istog mjesta
- Ženik potječe iz drugog mjesta župe
- Ženik potječe iz tuđine
- Nevjesta potječe iz tuđine
- Oboje mladenaca potječe iz tuđine